

Mozarti mõõtmelised ehk lavastajate kool

LOONE OTS
filoloog ja ooperisõber

Vasakult: Juuli Lill Dorabella ja Aile Asszonyi Fiordiligi rollis.
FOTO SCANPIX/PEETER LANGOVITS

“Cosi fan tutte” esmalavastusest Estonias on möödas kolmkümmend aastat. Seega on uus tõlgendus uuele põlvkonnale igati tere-
retulnud. Britt Walter Sutcliffe on võtnud raske, kuid tänuväärts ülesande esitada keerukas ja iseendast siiski naiivne lugu nii, et lavastajal oleks midagi öelda. Ja et vaataja sellest aru saaks. Sest see ju lavastamise mõte on. Kirjutiste järgi on tema kontseptsioon publikuni või vähemalt arvustajateni jõudnud küll: kas või Toomas Siitan tõdeb Sirbis (30.10.2009), et “nii pole Eestis (Mozarti ooperit) veel tehtud”. Sutcliffe võtab võimalikel kriitikutel relvad käest, kinnitades, et on klassikaline, vanamoodne ja jutustav lavastaja, kes moodsaid visuaalseid ja tegevuslikke metafoore pigem väldib ja misanstseeni nabi hoiab. Ooperiilm, tüdinud moderns-
est või postmoderns-est ümberehitamisest, tervitab põhimõtet *regressus ad uterum*, mis väärtustab kunagist olemust, kunagisi kihte, kunagist mitmetäh-

enduslikkust. Vaatajale, kes on legolavastajate mängudest tüdinud, peaks see sobima. Vist.

Estonia lavastuse kujundus kannab tähendust rohkem kui tegevus. Maalid, mis segavad hea maitsega kokku Watteau ja Hogarthe, lisaks veel paar 18. sajandi seltskonnaelu jäädvustanud prantslast, peaks looma just sellise õhkkonna, nagu Mozarti-
truu nägemus vajab. Kas lisaks ajastule näeme ka Da Pontet ja Mozartit – selles on küsimus.

“Cosi” on ooperiliteratuuris kergluse maine külge saanud. Seetõttu on just temaga Mozarti “suurest kolmikust” enim eksperimenteeritud. Üks peamisi suundi, mida mööda kulgeda, on lugeda aegruumist välja uus sõnum. Bahtini-pärane kronotoop, mis põhineb autori ja publiku teadmistel maailmast, ei ole ju niivõrd teksti element, kuivõrd teksti lugemise strateegia. Seega saaks mängida jää-metafooriga – habras tasakaal, vesi sileda kaane all, peegel kui anti-
pood. Nii on seda teinud Karl-Ernst

Hermann. Loomulikult ei tasu piirduda pelgalt kujunduslike pisiasjadega. Ooperi idee on ju paljulubavalt sisukas. Võib võtta ooperi eesti keelde tõlgitud varupealkirja “Nii teevad kõik NAISED” (autori suuren-
dus) ja rõõmustada feministlikku teatrilugu nägemusega meeste dominantsest soovist naisi kontrollida, resp. allutada, alistada. Või pöörata pealkiri ümber, lisada üks-kaks liigutust ja muiet, mis näitaks, et Dorabella ja Fiordiligi näevad kallikesi algusest peale läbi ja mängivad nendega kahjurõmsalt nagu kiisud hiirtega ikka.

Teine, samuti ohtralt kasutatud võimalus on jätta “Cosi” ajahambast puutumata ja rõhutada kooskõlas muusika iluga lihtsalt välist ilu. Seda rada on astunud näiteks Jean-Pierre Ponnelle. Siit saaks teha veel sammukese ja lavastada tõepoolest autent-
selt ja võimalikult identselt algupärase tõlgendusega, teha taastava keskkonna teatrit, kasutada ainult naturaalmaterjalist kangaid, hankida antikvaaridelt ajastuehtne mööbel. Kas sellel oleks mõtet kellegi muu kui kul-

tuuriloolaste jaoks? Lavalt ju ehtsust näha ei ole.

Juba osundatud Toomas Siitan ütleb kavaraamatus: "Da Ponte ja Mozarti loodud komöödia uurib reaalsuse piire erilisel viisil ja peidetult on siin tegemist klassikalise "teater teatris" efektiga... noormehed satuvad silmitsi nende enda loodud uue reaalsusega ning muutuvad oma mängu vangideks." See määratlus kehtib ka Sutcliffe'i enda puhul. Aga märgime mõned rajajooned, mille järgimine võiks "Cosi" puhul tähts olla.

Esiteks. See ooper on õukonna tellimus, õukonna jaoks kirjutatud ja algselt seal lavale seatud. Nii eeldaks, et ooper selle algkujule pretendeerival moel on visuaalselt efektsam ja detailirikkam, kui Estonia näitab. Musicweb International kiidab küll "18. sajandi lõpu" (tegelikult veidi varasema aja) lavakujundust ja kostüüme, leides need olevat "väga ilusad", kuid selle väitega sõandaks vaielda. Rõivaste puhul torkab silma materjali odavus (vähemalt paistab see parteri ridadest nii), värvide kuidagi kummaline kooslus ja tõik, et "albaanlaste" kostüümid on efektsamad ja kaunimad kui napollaste ja napollannade omad. Sõdurimundridki jäävad 18. sajandi aadlike riietumisstiili tasemele kõvasti alla. Andekas kunstnik Liina Keevallik võinuks masust hoolimata leida mõne sama odava, aga rohkem illusiooni loova lahenduse. Praegu ületavad lavastuse fotod kaugelt kostüümide-dekoratsioonide reaalsuse. Ja sellest on kahju. "Cosi" on ju edev ooper ja edvistav flirt eeldanuks teatud ambitsioone ka riietuses. Just sellist klassikalist ja modernist rikkumata siidisära vaataks hea meelega, see oleks muusikale kena raam. Lavastuses kindla metafoori staatusega raamid on ju iseenesest kullast. Kas meeskonnal oli hinnalisel raamitud minimalismiga mingi plaan? Kui jah (et näe, noormehed usuvad, et niid on parimad maa peal, aga armastava näo raamis on üsna räbal hing), siis pidanuks see rõhk lavastuses rohkem esile tulema. Ka valguskunstnik Neeme Jõe pole kontseptsiooni kohaselt palju tööd antud.

Teiseks. Aastal 1790 puhusid Prantsusmaal küll revolutsioonituuled, kuid Viini oli veel konservatiivne paik ja *ancien régime*'i mängud seal ikka veel norm. Nende mängude hulka kuulus kerge meel ja kõik sellega kaasnev: üle aisa löömine, petmine, iga-

sugu ohtlikud suhted. Tõsi küll, Maria Theresia ja Joseph II olid vooruslikud. Aga nemad suutsid ehk ainult Schönbrunni eestoad friivoolsusest puhtad hoida, tegelik elu nõudis ikka oma. See omakorda tähendab, et "Cosi" algusaegadel ei võetud armupetmisi üldse tõsiselt. Siit viib punktiir ka libreto pakutud lõpplahenduseni: patustajannad saavad oma patud ülikergelt andeks. Kuigi peigmehed eelmistes stseenides mõrsjate reetlikkuse all kannatavad, ei haka nad viimases stseenis enam stseeni tege-ma, palun kalambuuri pärast vabandust. Seega oleks sarvemuksudega isaste kaotus ja siiski võit originaalilähedaselt koomiline. Kuid hoolimata Despina (nähtud koosseisus Kristina Vähi) parimatest püüdlustest ei ole ooperi lõpp ülearu naljakas. Nagu ka algus ja keskpaik. Pigem jääb meelde don Alfonso (Mart Laur) kõike eivat vaim ja sünge ilmavaade.

Mozartit on ennegi lavastatud tõsisemalt, kui tema ja Da Ponte ehk ise oleksid soovinud. Meenutame kas või meiegi televisioonis näidatud Claus Guthi ingmarbergmanlikku peredraamat "Figaro pulm" Salzburgi festivalil (2006). Juba "Võluflöödi" lavastus 19. sajandi alguse Viinis oli klassitsistlik (sealt on pärit ka sümmeetriline tähesfäär, mida näeme filmi "Amadeus" Öökuninganna aaria taustal). Nii et – miks ei. Aga ikkagi on kahju, et Sutcliffe loobub nii kergesti mänglevast, biskviitportselanisarnasest kelmikast "Cosist", asendades helledad toonid tahtlikult tumedatega. On ju tänapäeva elus ja laval varju selletagi küll. Vastavalt lavastaja nõudele esinevad ka Aile Asszonyi ja Helen Lokuta (teisi koosseise, sh Heli Veskust ja Juuli Lille, ei ole kahjuks kuulnud) dramaatilisel, jõulisel. Kummagi õe rollilahenduses aimub lavastaja sidet "Nibelungide sõrmusega". On küsitav, kas see lavastusele juurde annab.

Kolmandaks. Ooper ei ole siiski kontsertetendus. Kuigi "Cosi" ülesehitus öeldakse olevat geomeetriline ja sümmeetriline (järelkult klassitsistlik), ei peaks geomeetria välistama stereomeetria. Idee kasutada lavakujunduses taie-seid on ehk kogu lavastuse parim leid. Samas muudab raamides mängimine kogu nägemuse ja selle kaudu ka ooperi teema kahemõõtmeliseks, maali sisse minek kaotab sügavuse. Lugesid libreto ja vaadates lavastust, tekib tunne, nagu võrdleks August Sanga ja Ants Orase tõlkeid Goethe "Faustist". Kumb on

sel juhul Sang, kas Sutcliffe või Mozart, ei vääri küsimise vaevagi. Lapidarsus jätab ka vokaalselt kenade Rauno Elbi ning Oliver Kuusiku rollid lahti kirjutamata, nende mängu ei ole lavastaja ilmekust soovinud panna. Sama kehtib koori kohta.

Koomiliste ooperite lavastamine küllalisrežissööridega on Estonias andnud väga häid tulemusi. Rossini "Tuhkatriinu" (lavastaja Michiel Dijkema Hollandist) on suurepärane näide sellest, kuidas külaline Estoniat rikastab, traditsioonile uut ja huvitavat lisab. Tegelikult oli isegi kevadine üliõpilaslavastus, Mozarti "Armastuse pärast aednikuneiuks" Thomas Wiedenhoferi lavastuses lihtinimesele "Cosist" paremini jälgitav, küllap siiski sellepärast, et rõõmutati aktiivse ja kolmemõõtmelise tegevusega. Muidugi, maitse üle ei vaielda. Kellele meeldib tasapinnalisem maal, kellele plastilisem skulptuur. Aktivasse jääb tõik, et Soome lahe ümbruse vaataja näeb tõlgendust, mis ei ole pärit Soome lahe kaldalt. Kuid uudsus ei vaimusta. Võib-olla pole siinkirjutaja lihtsalt ooperi uusvana tõlgendussuunaga veel kohanenud. Kuid mitu korda tabasin end mõttelt, kas meil endil poleks sama head või isegi huvitavamat teijat võtta olnud. Vastus oli jah.

Kokkuvõtteks. Estonia uue "Cosi fan tutte" hindeks oleks isiklikku arvamust mööda neli. Viit ei paneks, kuid on palju teisi arvustajaid, kes lahendust väga kiidavad. Puhtsüdamlikult tõtt rääkides tundus asi liiga tavaline. Teatraalne, aga mitte nii nagu Von Krahlis, vaid rohkem nagu filmis mõnest veidi tolmunud provintsiteatrist.

Mis siis jääb? Loomulikult Mozarti muusika. Isegi kui uskuda, et me Mozartit ei näe, saame teda vähemalt kuulda. Muusikaline juht Arvo Volmer tagas kvaliteedi. Mihhail Gerts dirigeeris minu arusaamist mööda korrektselt (ja ikka see harjumatu dramaatilisus Mozarti sarmile vastandumas), Ivo Sillamaa lisas oma klavessiinisoolodega tõelist ajastutunnetust. Jah, tegelikult on üle pooleteise tunni pikad vaatused isegi Mozarti armastajale natuke palju. Geeniuse eluajal võis ju saalis vestelda, lugeda või juua, sestap oli publikul kergem. Oleks soovinud kaht vaheaega, et helisid taastunud innuga vastu võtta. Aga ega Mozartist väsida tohigi.